

Etika XVIII

Ladislav Hejdánek

◆ bytový seminář, česky, vznik: 6. 4. 1987

◆ private seminar, Czech, origin: 6. 4. 1987

Etika XVIII [1987]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 flash – únor 2026]

--- (sezení 18a [nahrávka z CD]_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Teprve když mi bylo dvacet, zažil jsem velké zklamání, když on se při tom všem, že všechno věděl a měl správný náhled na všechno, k situaci našich studentských třenic po roce 68 a 69 na fakultě, když ti mladí těm starým všechno ztěžují. Viděl jsem, že to chápe tak, že by bylo nejlepší, kdyby se o nic nepokoušeli, nechali to plout. A skutečně, jakmile na tohle člověk přijde a řekne to, od té doby se mi opravdu cokoliv řekl, zdálo blbé. Vypadá to, jako by to byl už pak subjektivní dojem, že jsem už proti němu zaujatý, ale není to tak. Chtěl jsem si ho vážit, chtěl jsem slyšet to chytré, co říká, abych mohl pokývat hlavou, když jsem ho potkal na chodníku a on začal rozprávět. Ale už to nešlo, už jsem viděl, že se tam něco posunulo, že od té chvíle už neměl šanci. Ukázala se taková podivná rozumnost, kterou jsme měli mít všichni, a to nebylo nejlepší.

Za týden další etika, další soustředění. Ještě tam byl úplně zticha Salvadore. Salvadore, proč jsi se nehlásil, vykládáš, že tam spíš, kamaráde? Tak ťukni nějakou žhavou otázku, já si ji poslechnu. Ťukni, ťukni.

Vlastně ty principy o hlouposti, když se tady rozváděly v rovinách politických, tak v textu jsem si uvědomil, že to úplně stejně funguje i v běžných situacích, v daleko drobnějších, každodenních. Člověk se s tím setkává na každém kroku. Mně se na tom líbí, že to člověk stáhne i na mezilidské vztahy. V tomhle duchu se ptá každý svých vzorů. Mě úplně zarazilo, jak se to dá rozvést do těchto věcí. Jestli chytrost nemůže být svým způsobem v některých situacích na zábranu postupu toho člověka. Často jsem se bránil intelektuálnímu hodnocení situací, že mě to vedlo k naprostému sobectví.

Hejdánek: Jako že když jste se bránil...

Jiný hlas: Když jsem se schválně bránil chytrosti.

Hejdánek: Chytrosti.

Jiný hlas: Intelektu. Věděl jsem, že mě to vedlo někam, kam jsem nechtěl.

Hejdánek: No to bývá tak. Většinou člověk, co chce, tak je blbý. Takže když vás něco vede, kam nechcete, tak to nemusí být nejhorší.

Jiný hlas: Právě proto jsem intelekt snažil potlačovat, pak jsem se zase dostal do druhého extrému, že jsem si počínal úplně hloupě. Dostal jsem se k určité vnitřní svobodě nebo k něčemu takovému, ale bylo to úplně hloupé. Lidi mě nachytávali na věcech, o kterých jsem vůbec neuvažoval. Bylo to těžké.

Hejdánek: Takže to bylo falešné vnitřní osvobození?

Jiný hlas: Spíš taková vnitřní volnost. Cítil jsem, že poznávám něco, že jdu dále, ale určité běžné věci jsem vůbec nedokázal vnímat.

Hejdánek: To bych interpretoval jako nedostatek chytrosti. Důsledek toho, že jste chtěl potlačit intelekt.

Jiný hlas: Když jsem zase začal přemýšlet, tak mě to brzdilo.

Hejdánek: Brzdilo v čem?

Jiný hlas: V té vnitřní svobodě nebo vnitřním postupu.

Hejdánek: Ta byla také falešná. Vnitřní svoboda není vnitřní bezstarostnost, že to není *ulehčení*, které znamená, že už nejsou problémy, že se už nemusím o nic starat a můžu na všechno kašlat. To se tím nemyslí. Osvobození, to je situace, kdy si uvědomuji, že nejsem jen *instrumentem*, že nejsem jen předmětem *manipulace*, nýbrž že na mně záleží, že teď musím já odpovědně něco udělat, říct, provést. To je to osvobození. Já nemusím přijmout situaci, kdy předem už jenom hraju nějakou roli, kterou mi někdo předepsal.

To neznamená, že jsem najednou bezstarostný. Naopak, ty starosti se teprve ukazují v pravém světle. Jenomže mě nedeptají. To je to osvobození. Takže já mám takové podezření, že když jste teď říkal, že návrat k *intelektu*, k posouzení a rozboru znamená jakési sevření, tak to je spíš proto, že vy jste chtěl zapomenout, ne se nechat osvobodit. Najednou vám to připomnělo, že to nebylo osvobození, to je doklad toho.

Takovéto zapomenutí se získává třeba v hospodě.

Jiný hlas: A to jsem si nemyslel.

Hejdánek: Já vím, že ne, ale já to teď chci, odpusťte, trochu zkreslit. Když člověk zapomene, tak se jakoby zbavuje problémů, ale jenom zdánlivě, poněvadž ty problémy zůstávají. Kdežto to vnitřní osvobození, to vás nezabavuje problémů, ale zabraňuje tomu, aby vás ty problémy deptaly. Ty problémy zůstávají, ale vy jste osvobozen k tomu, abyste se s nimi vypořádal.

Čili pokud někdo chce zapomenout, tak ten *intelekt* nebo ta chytrost ho potom drží při zemi, nenechá ho uletět. Ale uletět, to je jenom vždycky zdánlivé, to není žádné osvobození. Skutečné osvobození je, když uprostřed situace, kterou vidím v plném světle a v celé realitě, v tom nejsem deptán. Osvobození není od situace, nýbrž uprostřed situace, která zůstává taková, jaká je, ale já ji necítím jako něco, co mě dusí, nýbrž já se v ní rozhoduji něco udělat.

V tom smyslu by bylo zajímavé takhle rozebírat postavu Františka z Assisi. Protože interpretována bývá většinou tak, že to byl člověk s vlhkým duševním podnebím, který se vlastně osvobodil tím, že si žádné starosti nedělal. To asi není úplně pravda, protože on přece spoustu věcí nahlédl. Nahlédl třeba to, že on se bude snoubit s chudobou, zatímco všichni ostatní se snoubí s bohatstvím. To neukazuje na to, že by to byl takový ten hodný kretén.

Ale zase na druhé straně, ten svůj úkol, poněvadž to chápal jako úkol, nerozpoznal tak, jako ho třeba rozpoznal Valdes. Valdes se domníval, že když to tak má být, tak to tak platí pro všechny. Kdežto Františkovi stačilo, že jemu neberou tu chudobu, a nechtěl to už všeobecnit. Tím se ovšem stal bezpečný a mohl být schválený. Kdežto ten Valdes byl evidentně nebezpečný, protože se domníval, že celá církev má být chudá.

Jiný hlas: To bych ještě... kolega ještě...

Jiný hlas: Jenom bych zmínil tu *Zradu vzdělců*, o které tu byla řeč, nedostatek odpovědnosti vzdělců. Tam by asi bylo dobré nějak rozlišit ty vzdělance.

Hejdánek: Ano, já jsem upozornil na to, že vzdělanec nerovná se chytrý ve smyslu Bonhoefferově. To je překlad Černého, nebo teď nevím, kdo přeložil ten druhý, snad Černý, ale nejsem si zcela jistý, takže to neberte za fakt. Je to český překlad *La trahison des clercs*, čili *kleriků*, což znamená vlastně *intelektuálů*. To byli kdysi právě jenom *klerici*, kteří byli vzdělání. Byla ještě *nobilita*, šlechtici, ti byli blbí a jenom vládli kopím a takovými hovadinami, chodili na lovy a bavili se turnaji a podobně. Jediní *intelektuálové* byli *klerici*, tedy duchovní.

Benda tam ukazuje, že *klerici* zradili své vlastní poslání. Moderní doba je vykořisťována především proto, že oni nesplnili svou úlohu. To je tak zhruba myšlenka, která je tam rozpisována a dokumentována. Něco podobného u nás Rádl napsal, tímhle inspirován, malou knížечku *Zrada inteligence* nebo *Krise inteligence*. Tam zase používá slovo *intelligence*, což je možná lepší překlad než *vzdělců*, ale kdo ví co to znamená vzdělanec? Člověk, který je vzdělán. Vzdělán znamená kultivován, to jest pěstěn. To je něco jiného, než co rozumíme vzděláním dnes, to znamená člověk, který hodně ví, který toho hodně nastudoval. To je vzdělanec, to je skoro učenec. Zatímco původně vzdělanec znamenalo mnohem víc. Něco z toho zůstalo v anglickém *educated*. Tam je *educated* člověk, který je vzdělán na školách, ale zároveň se umí chovat, je prostě vychován. Čili vzdělání a výchova jdou spolu.

No a teď je otázka, co to znamená *Zrada vzdělců*. Pochopitelně, pokud vzdělání nebo vzdělanost chápu jenom jako profesionální trénovanost, no tak tam jakápak zrada? Tam není žádná zrada možná. Celá koncepce zrady vzdělců spočívá na jednom základním předpokladu, totiž že když je někdo vzdělán, tak má větší povinnosti než ten, kdo vzdělán není. Tím se samozřejmě myslí povinnosti jiné než pouze technické. Když někdo umí řezat lidské tělo, to jest je chirurg, tak má jiné povinnosti než ostatní lidé, totiž řezat tělo. Tak se to nemyslí. Že to je jenom profesionální zdatnost, která vede k tomu, že se má té profesionální zdatnosti využívat.

Vzdělanec je víc než jenom profesionální zdatnost. Takže on má jisté povinnosti, z kterých ho nikdo nemůže vyvázat a které nejsou dány profesionalitou samotnou. Čili on může zradit, aniž by porušil svou

profesionální povahu nebo charakter. Jeho povinnosti jsou jiné ještě než profesionální. Někdy se mluví o profesionální cti nebo o vědecké poctivosti, vědecké morálce nebo etice. Teď se všelicos pod tím rozumí, ale dřív to bylo tak naprosto samozřejmé, že to nebylo oddělené, že nebyla tady věda jako určitá profese a pak vedle toho nějaká vědecká etika. Ono to patřilo k tomu.

Takže o zradě vzdělanců je možno stručně říct toto, že oddělili profesionalitu a profesionální etiku a o tu etiku se přestali starat. Ne že by to původně byly dvě věci, nýbrž oni to právě ochudili, oni z té vzdělanosti udělali pouhou profesionalitu. To jest oni sami sebe učinili jakýmsi nástroji. To je to, co je vědec. Vědec dneska je nástrojem v rukou svého šéfa, ředitele, ministerstva, akademie věd, nějakého plánování nebo na západě zase nějakých podniků, monopolů. Prostě dostane úkol a má ho vyřešit. Maličko je to jiné v základním výzkumu, ale stejně ten tlak je tam obrovský na to, aby se z každého vědce stalo pouhé slovo. Jiný hlas: Ale na druhé straně si všimni, že je pořád tady ještě to povědomí, že není jenom odborník. Protože pročpak by, když se podíváš do kteréhokoli časopisu, tam je interview s nějakým odborníkem nebo s hercem a neptají se ho, jak se hraje tohle nebo tamto. Kladou mu všelijaké otázky, protože se furt ještě předpokládá, že ten kašpar ještě ke všemu eticky myslí a myslí o míru.

Hejdánek: To se vůbec nepředpokládá, to je jenom totéž, jako když se ptají známého fotbalisty, jakou operu má rád. To není proto, že předpokládají, že dobrý fotbalista se vyzná v opeře. To je prostě žurnalistický trik, protože když je někdo známý v jednom oboru, tak se ho ptají na různé otázky, na které on kecá pitominky, a ty se potom tisknou.

Jiný hlas: S tím, že by měl být moudrý i v tom.

Hejdánek: To nevím, jestli se to tam dá tak interpretovat, ale fakticky to vůbec není přítomno ve vědomí lidí. Lidé podobně jako chtějí vědět, jestli ta Vondráčková opravdu přišla o zuby a dostala nové, nebo jak to vlastně bylo, tak podobně se zajímají o to, jestli se někomu líbí ta opera nebo opereta, ale v podstatě to není tak, že by jim něco on řekl, co by vzali vážně. Oni koneckonců chtějí, aby potvrdil to, co oni si sami myslí, jinak je to nezajímá.

Jiný hlas: No ale co je potom funkce idolů? Tam ti lidé předpokládají, že ten idol je takový, že je ve všem nejlepší a všechno zná.

Hejdánek: To si nejsem zcela jist. Dneska idoly už tohoto typu nevím, jestli jsou. Jsou asi omezeny na určitou generaci. V jakém smyslu je idolem třeba nějaký hokejista?

Jiný hlas: No to sice, ale takový Lennon je idolem i v tom, co blábolil o politice.

Hejdánek: Lennon je výjimka. Jakým idolem je Špinarová nebo Gott? Je nejslavnější, nejnavštěvovanější, nikdy nemá prázdnou, furt vyprodáno. Je to nějaký idol? Mně se zdá, že už je to všechno tak strašně pokleslé, že dneska takové vzory životní vlastně neexistují. A kdyby existovaly, tak je zavřou.

Bývaly takové doby, ovšem to je trochu romantismus, který to oživoval. Bývaly i dřív, rytíři měli představovat jakýsi vzor jednání. I to byl jakýsi pozdně středověký romantismus, který z nich to dělal, fakticky oni takoví nebyli. Když si přečtete Carlylova *Heroes and Hero Worship*, Hrdinové a uctívání hrdinů, se to v češtině přeložilo, tak to je dnešnímu čtenáři prostě hrůza. Takový patos prázdný z toho jde.

Jiný hlas: Vždyť takové to všeobecné vědomí, tomu může být idol jako všeobecné vědomí vlastní doby, třeba dejme tomu ten bavič, herec nebo inženýr odpovídá na určité otázky a snažíte se přizpůsobit všeobecnému vědomí té čtenářovy obce, aby byl těm lidem znám a aby odpovídal.

Hejdánek: Ale vy si myslíte, že ho začnou uznávat víc, když on bude říkat to, co oni čekali už předtím? Oni zažijou základní uspokojení, že on není o moc chytřejší než oni. On jim jenom potvrdí jejich uspokojení.

Jiný hlas: Takže jeho prestiž idolu jako idolu vzroste.

Hejdánek: Já myslím, že ta prestiž klesne. On je jenom známý, uznávaný, každý si s ním bude chtít připít nebo něco takového, ale vážit si ho nemá proč, poněvadž on říká totéž, co on si sám myslí. Tak proč by to uctíval?

Něco jiného je, když takový nějaký národní bard vyslovil něco za ty ostatní způsobem, jak oni to nedokážou, a jsou si vědomi toho, že to nedokážou. On nepotvrzuje jenom je, nýbrž on jim ukazuje světlo

dopředu. On je čím dál tím, čím jsou, ne že nechce být tím, čím jsou.

Tohle byli slavní básníci, Milton třeba. Ten hýbal s lidmi tímhle způsobem. Ale to je přece něco jiného, než jenom že by jim vyhovoval. A to dneska, pokud vidím, tak nikdo nedělá. Dneska nejsou ani Lermontovové, ani Puškinové a podobně. No tak dneska už máme pouhé, já nevím koho jmenovat, u nás snad vůbec nic a v tom *Sajuzu* tam, já nevím, jestli se ještě čtou dneska básně toho, jak se jmenuje teď zase...

Jiný hlas: Jesenin?

Hejdánek: Ne, já myslím Jevtušenka. Jevtušenko. Bývaly časy, že tihle lidé prostě v určitých společnostech něco přečetli a pak to letělo Moskvou, letělo to Leningradem, letělo to celou zemí, lidé se to učili nazpaměť. Já nevím, jestli dneska něco takového existuje.

Jiný hlas: Lennon.

Hejdánek: No tak v těch letech, já nevím, možná že... Je to taky ovšem ten Lennon, já zas to tak dobře neznám, abych to mohl říct definitivně, ale je to takové pokleslé, že tam jsou takové slogany v podstatě jenom. Myšlenka tam nemůže být, jako vůbec v té *pop-music* tam myšlenky prostě nemají místo. Ale jako idolem je, ale nic tam není v tom idolu než ty brýlíčky. A pro některé ještě teda, že se vyslovil nějak pro mír nebo nějaké ty kritické připomínky někde, ale jinak teda je to dost taková sraabárna, to je fakt. Ale já myslím, že je slavný hlavně proto, že je možným představitelem nebo možným signálem, výrazem pro odpor. Že prostě nějak se to kolem něj může zkrystalizovat nebo tak, ale fakticky jako nějaká vedoucí postava to není.

Jiný hlas: Já bych ještě k té zradě vzdělců z diskuse předtím, kdy se to jako ta věc, která byla a už vlastně není, že se to stalo v té době, kdy vzdělanci oddělili to vzdělání jako profesionalitu od celkového vzdělání a vyvlékli se z odpovědnosti. A já myslím, že ty názvy jsou furt, že se někdo odvolává na zradu vzdělců, zradili lid a podobně. Ten prostý lid se nechal někým ohloupit, pak prohlédne a řekne: „No jo, ale vy vzdělanci jste nám to tenkrát neřekli, že děláme blbost, když jsme se nechali ohloupit.“ Takže tohle povědomí té zrady je tu furt. Není to něco, co bylo a vlastně už není.

Hejdánek: No tak ono se to opakuje, jenomže ve stále pokleslejší podobě. Dneska už se od vzdělců moc nečeká kromě té profesionality a vytýká se hlavně etika, což teda málokdy vzdělanci jsou.

A problém je tedy ten, že u nás zvlášť je to taková divná situace, těch takových zklamání, nebo spíš takového předstíraného zklamání někdy, je hrozně moc. Když si uvědomíte, sama první republika, jak nesplnila očekávání spousty lidí. A když došlo k Mnichovu, tak jak se to všem hodilo a hodí říkat, že Beneš zradil. A že znova zradil po osmačtyřicátém a že nechal i komunisty a tak dále. To je taková jakože komu to hodit na krk. Anebo že lidé, kteří nenadávají úplně od začátku, nýbrž jenom si to představovali líp, tak jak je zradil Gottwald, protože začal slibovat něco jiného a potom se nechal vmanévrovat do stejných procesů, jako byly za Stalina. Tak vždycky se to někomu dá... já nevím, jestli tohle je ten skutečný pocit, mně to připadá vždycky takové předstírané, protože kdo vlastně upřímně chtěl bojovat v tom osmatřicátém? Kdo vlastně chtěl? Copak, když se stane prezident, tak se nedá nic dělat? Z čeho to vyplývá? Nebo si třeba stěžovat na to, že tady udělali komunisti v tom osmačtyřicátém nějaký puč, ale vždyť vůbec nikdo neprotestoval, kromě pár studentů, kteří šli na Hrad. Vždyť nikdo proti tomu nic nedělal. To byla naprostá bezmoc. Za těchto okolností je přece absurdní to svádět na nějakou jednu osobu nebo pár osob. Prostě rezistence neexistovala. Něco jiného je, když rezistence existuje a není to nic platné, ale tady neexistovala.

To se dá vyložit různým způsobem. Já si myslím, že to do značné míry bylo způsobeno tím, že komunisti měli dost značný respekt. Nebyl to jenom strach. Byla to taková určitá nepoučenost z moskevských procesů a vůbec z celého toho stalinského systému. Ta nepoučenost nebyla jenom naše, ta byla celosvětová.

Prostě je to všechno jinak. Když se to analyzuje, tak to vypadá jinak. To, co měl na mysli Barda, je něco jiného, než o čem mluví lidé. Lidé mají na mysli zejména to, že nás nechali ve štychu: „Co jsme my prostí lidé, kteří nemáme moc možnost rozhodovat, mohli dělat?“ Kdežto Barda má na mysli něco jiného, totiž

že se vyvinula jakási inertnost vzdělců, kterým je to všechno fuk. Dalo by se říct, že jako se ve starověku z *filosofie* vyvinula *sofistika*, tak se ze vzdělců stali odborníci. Placení odborníci.

Lidé už nechápou, od vzdělců už to neberou. Ještě by to brali od spisovatelů, ale mezi těmi spisovateli je strašně málo skutečných vzdělců. Takže tam je to zase něco jiného. Spisovatel je schopný se stát mluvčím, hlásnou troubou, to mají lidé rádi. Ale proboha, kde zůstala ta funkce, to „svědomí národa“, co se pořád občas opakuje? Jedni jsou pro a druzí jsou proti a tak dále. Vždyť tady už takoví spisovatelé vlastně nejsou. A nejenom u nás, ale vůbec. Svědomí národa – koho bychom mohli dneska označit jako svědomí národa? Nikde není nic takového.

Zdá se, že v Rusku ještě tak nejspíš někteří mluví o tom, že by měli být. No dobře, tak uvidíme. Jistě to povědomí jakési někde ještě v rezistenci v nějakých reliktech zůstává a je možné, že se to nějak obnoví. Je to v povědomí ne všeobecném, ne v lidu, ale v povědomí některých vzdělců. Například je otázka, jestli se něco takového nevyvíjí teď, ta diskuse historiků v Sovětském svazu pod křídly Afanasjeva. To vypadá dost zajímavě, jestli se to potáhne. Ovšem stále ještě není možné rozhodnout, jestli to není nějaký nový oportunismus.

Tak to skončíme. Já dneska nejsem schopný končit, protože...

--- (sezení 18b [nahrávka z CD]_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Já naprosto tomu rozumím, když se to napasuje na církevní poměry. Tam je to vidět, jak se dá dělat osvětářské kázání a není to nikoho k ničemu, už nikdy nepotáhne, a přitom se tam osvětářsky neustále opakují řeči o tom, jak je Ježíš za naše hříchy a tak dále. Myslí si někteří, že to je to ono.

To se úplně přesně na tom pozná, jakmile by někde v církvi mělo jít o nějakou reálnost, tak už to chápou jako něco, co tam nepatří, a zejména se v tom nevyznají. Dokonce vedoucí církevní představitelé říkají, hlásí se k tomu, že se v tom nevyznají, a tudíž o tom nemohou nic říkat a nemohou rozhodovat, že jsou v tom nekompetentní, a tudíž, že se do toho nebudou plést bez dokužet a tak dále. Zatímco každý normální člověk, kdyby už přiznal, že je tak blbý, že se v tom nevyzná, tak by řekl: „Promiňte, ale já tedy nemohu takovouto funkci zastávat, když se v tom nevyznám.“ Tak on ji zastává léta a přitom si dovolí veřejně hlásat, že tomu nerozumí. Tak proč tam leze takový blbec? To je hloupost, morálně je to hloupost. A jaká! To je tupství.

Ty nepřekročitelné meze například jsou také v tom, že musím vědět, čeho jsem schopen a čeho nejsem, v čem jsem kompetentní a v čem ne, a nekecat do všeho, když se o tom mluví, když o tom nic nevím.

Člověk musí vědět o sobě, jestli o něčem něco ví nebo ne, a nepindat. To je také nepřekročitelná hranice. Nebo brát na sebe funkci. To je absurdní záležitost, v tom vidět nějakou životní metu, že ho jmenují, odhlasují za funkcionáře církevního. Když je vůl, tak si toho má být vědom a být aspoň tak nevůl, aby to odmítl.

Jiný hlas: Ale ty hranice jsou stanoveny určitou danou společností. Já jsem tak přesně...

Hejdánek: Ne, to je nebezpečí. Jak to formuluje *Bonhoeffer*, tak by se to tak dalo interpretovat.

Samozřejmě to je nepřijatelné, já bych to neuznal v tom případě. Ale myslím si, že by to bylo nepochopení *Bonhoeffera*, že tohle nemyslel. Ale on to formuluje tak, že by se to tak dalo interpretovat, to vám dávám za pravdu. Samozřejmě, že to není jenom záležitost morálky, ale asi je to takhle.

Když třeba Rádl vytýká Sokratovi, že při svých obhajobách se nesnažil přesvědčit shromážděné občany athénské a že je provokoval, tak na jednu stranu, že se nesnažil přesvědčit, by podle *Bonhoeffera* bylo správné, protože přesvědčovat hloupé nelze. Ale byli opravdu hloupí? Neudělal on spíš něco, co hloupý má udělat nebo dělat, pomáhal dělat tím, že je vyprovokoval? Rádl vytýká, není to vlastně nelidský vztah k těm občanům, že je tam Sokrates takhle dráždil?

Na tom něco je. Nejde o to se jim pokořovat, přizpůsobovat se jim, dávat jim za pravdu, i když pravdu nemají, ale přece jenom je tady jistý vztah, koneckonců byli to jeho spoluobčané. Proč se nepokusil jim trochu otevřít oči? Proč byla to skutečně tak blbá vláda v Athénách po pádu těch třiceti, že se nedalo čekat? On se neměl čeho bát. Jediné nebezpečí, které mu tady říká *Bonhoeffer*, že je nebezpečné přesvědčovat blbce, ale on se nevyhnul tomu nebezpečí tím, že provokoval. Takže mu žádné horší

nebezpečí nehrozilo. Proč tedy provokoval? Mohl se pokusit je přesvědčit.

Tato otázka je přece něco jiného než přiznat, že ti, co mě soudí, mají právo na to mě soudit. Nemají, samozřejmě. Ale přesto je nelidské se jim tak sarkasticky vysmát. A když mě odsoudí jako vinného a já si mám navrhnout trest, tak tam říct, aby mě za trest živili doživotně v *Prytaneiu*, což se dělo nejzasloužilejším občanům. To je muselo dožít. Jaký má smysl dožít blbce? Dobře, když nemá smysl přesvědčovat, tak něco jiného, ale dožít, to také nemá smysl.

V žádném případě mě nenapadá, že by obecně platná morálka měla být nějak extra závazná.

Samozřejmě, že závazné je to, co má být, bez ohledu na to, jaká je momentální morálka. Ale úplně se na ni vykašlat nelze. Musím nějak být s těmi lidmi. A když oni tu morálku takovouto mají, tak já na ně musím pomalu a nemůžu dělat jenom střecha, co té kobyle ušlechtilé athénské leze do ucha a tím ji pobízí k tomu, aby se vzpínala, eventuálně plašila.

Respekt k lidem ještě neznamená, že jim dávám za pravdu. Nemusím jejich morálku uznávat, ale musím ji respektovat. Vědět o tom a jednat s nimi jako s lidmi, kteří tu morálku uznávají, pokud ji uznávají. Pokud je to jenom podvod a jenom se tváří, že ji uznávají, a sami jsou to pacholci, tak je musím odhalovat. Ale ty zase neodhalím tím, že se jim vysmívám nebo že je provokuji. Prostě je tady něco mezi. Arogance Sokratova, navíc krytá a zastřená vnějším nátěrem, jako má Rollandův *Dobrý člověk*, taková dobrosrdečnost, jak je vyzývá, aby se zasmáli spolu s ním, nebo ukazuje, že je chápe, tak v podstatě je to útok, obrovský útok. To je chyba. Je to daleko spíš a snesitelnější pro lidi, když s nimi jednáte hrubě, útočíte, a oni cítí, že je berete vážně. Kdežto on s nimi mluví tak jako s nedospělými a provokuje je. Prostě to nemohou lidi přijmout.

Takže závěr je: samozřejmě že nejde o to se adaptovat na to, co všeobecně je uznáváno, ale je potřeba reagovat, jednat takovým způsobem, aby bylo jasné, že to nějakým způsobem respektuji, že to beru v potaz. I když to neuznávám, tak že ty druhé lidi uznávám. Tohleto nějak by, to je mezitím něco. Prostě se postavit proti všem... No, něco jiného je, když se člověk dostane nechtě do situace, kde je naprosto izolovaný. No tak pak už není kam couvat, pak už teda opravdu i ten potkan, když je v tom rohu, tak zdívoci a začne kousat, ačkoliv člověk je mnohem větší než ten potkan. No takže to je jiná situace. Ale sám se stavět do opozice proti všem je myslím tak jako lidsky ne zcela akceptovatelné, ne zcela přijatelné. Je to vždycky nějaká chyba, a zejména chyba intelektuála. To si intelektuál nikdy nesmí dovolit, tak docela být proti všem. Na určité frontě určitě ano, to jest proti těm *vyrřiduchům*, proti těm podvodníkům, proti lhářům, podvodníkům, kteří jsou ve veřejném životě a já nevím co všechno, to je něco jiného. Ale tak jako vyjádřit se o všech najednou... Mně je sympatické na tom Bonhoefferovi, že tam říká, že i když je ta situace nejhorší, tak když si uvědomíme, že hloupost není nějakou výbavou přirozenou, ale že vzniká jako důsledek, vedlejší důsledek určitých reálných okolností, no tak svým způsobem je to takový přejný nebo takový sympatizující pohled na ty hloupé lidi, protože jim to dává šanci, že za předpokladu, že se změní situace, tak že se najednou ukáže, že oni tak blbí nejsou. I když v současné chvíli jsou blbí. Takže postavit se tak sverpě proti nim, i když v dané situaci jsou blbí, znamená nerespektovat jejich budoucnost, jejich možnou budoucnost. Poněvadž po jistých změnách oni se mohou ukázat daleko lepší, než teď vypadají. To je asi ten...

Jiný hlas: No, proběhlo to, skutečně to tak asi pak proběhlo s tím německým národem, aspoň Arendtová to tak píše a zdůrazňuje to, že pak najednou byli zvnějšku osvobozeni a najednou se strašně divili, jak mohli být tak blbí, tak blbí. A vcelku rychle. Netrvalo to tak, že by byla ještě celá generace zatvrzelých a až druhá generace, prostě ještě tatáž generace žasla nad tím, co to... Ale k tomu je třeba ještě dodat, že teda to bylo za situace velmi nepříznivé ve skutečnosti, protože byli osvobozeni tím, že byli pokořeni, to nebylo pravé osvobození. No, i pokoření, dobře, ještě, ale zejména, že byli osvobozeni těmi Američany, že ti tam zaváděli tu *denacifikaci* třeba.

Hejdánek: Hrozným způsobem. To byla taková absurdita, nebralo se to pořádně. Mělo to strašlivé vady. A přesto to jisté pozitivní výsledky mělo. Čili kdyby se to dělalo inteligentněji, tak to mohlo mít ještě větší úspěchy.

Jiný hlas: No, ale to všechno právě ukazuje na tu vnější změnu, to by mohla být přímo základem nějaké *teologie osvobození*, tohleto Bonhoefferovo. Jak vnější změně, to má předcházet to vnější osvobození, to vnitřní...

Hejdánek: Vnitřní osvobození předchází osvobození vnějšimu.

Jiný hlas: No, jako papež jezdí po Latinské Americe, aby ukázal, že to vnitřní je důležité a to vnější je až druhořadé, následné.

Hejdánek: Ale tenhle to tvrdí úplně obráceně. Tím by byl, kdyby ho asi znali, tak by byl velmi vhodný pro ty latinskoamerické... No, a ta vada je ta, že to je vždycky několik formulací. To je třeba provést. A on to už nemohl provést. Fakt je, že v těch starších textech Bonhoefferových, jako je *Následování* (německy *Nachfolge*) – nebo *Sanctorum Communio* se to jmenuje, ten jeho první text – tak tam je to všechno ještě strašně luterské. Tady on překonává sám sebe de facto jako luterána. To vnější osvobození, to je teda ono. Tak jako teď je otázka, co, kdo, jak, kdo to má provést a tak dále, nicméně...

Jiný hlas: I když si tam připravuje, jak si zdůvodňuje to, že se dokázal spojit s cizí mocí proti vlastnímu lidu.

Hejdánek: No tak to samozřejmě to tam ještě není a o tom tam taky nepíše, protože do posledka to bylo takové otevřené, zapíral, až dokud nebyl popraven, když to celé prasklo posléze, už dost pozdě. Ale tady nesmíme zapomenout na jednu věc. Bonhoeffer sám prošel vnitřním osvobozením, to jest, že to takto viděl, a že vlastně revidoval své dosavadní luterství. On se dostal do kriminálu... nebo tady ještě ne do kriminálu, ale spousta věcí dalších se mu takhle začala objevovat. Ale tohleto bylo těsně předtím, než se dostal do té vazby a kdy už na plné pecky ilegálně pracoval v té opoziční církvi. Tedy to byla ta *Vyznávající církev* (*Bekennende Kirche*), ano. Tak vlastně v této situaci, ještě pod tím zvýšeným tlakem, on se vlastně vnitřně osvobozoval takže to je možné vyložit dvojím způsobem: že se mýlil a že první je vnitřní osvobození a teprve potom doprovází další. Já myslím, že nikoliv, že to musíme chápat takto: že teprve, když se člověk rozhodne pracovat na tom vnějším osvobození, kdy se, takřikajíc, dostane konečně na nějaké místo, kde funguje, a ne jenom uvažuje vnitřně, tak najednou se v něm otevře jeho svoboda vnitřní zcela překvapivým způsobem. Že je potřeba zaujmout to stanovisko skutečné, ne jenom intelektuální. A že v tu ránu... nesmíme to zjednodušovat tak, že nejdřív je potřeba všechno osvobodit a pak už ty lidi se poddají vnitřně. To není tak. Jde o to, se rozhodnout pro to vnější osvobozování a v tu ránu najednou ta vnitřní svoboda se začne otvírat. Já aspoň bych řekl, že ten správný výklad je tenhle.

Jiný hlas:

Tak víceméně to tak probíhá většinou. No tak já bych to neřekl. Když si z mého mládí vzpomínám, my jsme se rozdělili na dvě party, tak jako názorově. Ty jedni tvrdili, že je potřeba se s tou pákou změnit navenek a jiní tvrdili, že je potřeba pracovat na sobě. To byl takovej dvojí názor. A za deset let na to se ukázalo, že ty, co pracovali na té vnější změně a v troskách se jim to nepovedlo, se nic nezměnilo, pracovali vlastně tím pádem na sobě a byl na nich vidět velký pokrok. Zatímco ty... nefunguje to a *vice versa*. Funguje to tak, že ty, co nechtěli pracovat na sobě, tak byli furt stejní. To je přesně ono. A furt znova po pěti letech a potom znova zdůrazňovali, že je potřeba více a ještě víc na sobě, aby to, až půjdou ven, aby to bylo nejkvalitnější venku. A ono nic. Po deseti letech. Povídej.

Jiný hlas:

Co se tobě na tom nelíbí? Mně se na tom nelíbí, že to odhodlání začít s tím vnějším – rozhodl jsem se a tedy už vnějškově sbírám ty spolupracovníky a už to takhle kupím – že to je *a la* Nikaragua, ta tedy toho umělce v čele státu a jak tam ty čtyři faráři přisluhují, ten Ernesto Cardenal a ten ministr zahraničí. Že ty jako vstoupili do té vnější činnosti a nakonec ten vnitřek jim tak vybobtnal, že nedovedou rozpoznat, že tohle jsou opravdu bojůvky, velké diktátorství, potlačování a tak dále. Oni říkají: „Ne, ten Vatikán vlastně nás nemá rád a my musíme dělat tuhle vnější a pak teprve zaležeme do nějakého monastického...“

Rozumíš, že ještě bych neřekl, jak ty říkáš, „ano, zaležeme vnitřně“ a jak někdo si furt tu dušičku pěstuje, tak je to k ničemu. Víš, co se stalo s tím Cardenalem? Ten byl pro ty, ještě než vstoupil, než nalít tomu Ortegoví, já jsem četl od něj knížku, kterou napsal, ještě když byl v nemilosti v Nikaragui jako ty vlády předchází. A byl to rozhovor s nějakým německým redaktorem a je to celá knížka. A čteš to a furt si říkáš:

„To je náš člověk, to je nádhera, jak mluví o tom, že ty obřady už k ničemu nejsou a Ježíš žádá následování“ a tak dále. A najednou, to je v půlce knížky, a najednou otázka přijde o tom Castrovi. A najednou už vidíme, že byl hloupej. V té době už ta Kuba byla jasná. A on to nenahlížel, on to nebyl schopen nahlédnout.

Jiný hlas:

No jestli on, když mu tam srubali tu vesnici a viděl ty mrtvolky a sám se nějak zachránil, utekl, tak tahle krutost jestlipak už ho nezaslepila, že se domníval, že všechno ostatní může bejt určitě polehčující zlo proti té krutosti, kterou on snad zažil. Já myslím, že podobné krutosti ten Guevara zažil asi celou řadu a přesto byl schopen nahlédnout, že s tím srabem v saku nikoliv. Jenže on odešel.

Hejdánek:

Tedy, já mám dojem, že jde o něco jinýho. Ve chvíli, kdy se jaksi vyztuží moc, mocenská struktura, no tak v tu ránu se vsutku vytváří nová situace blbejch. Kde poněvadž každá moc, každá skupina, která má moc, potřebuje ty hloupý, aby to fungovalo. Čili tam už nejde o to, že by se nemělo tvrdě zakročit, nýbrž že to tvrdé zakročení je přetaženo do chvíle, kdy vítězství je využito k tomu, aby byla uchopena moc. A vlastně začíná nověj proces analogickéj předchozímu.

Jiný hlas:

No ale i tak pořád dobře nevím, jak tobě to funguje, že tedy ty se rozhodneš na to vnější osvobození, nezůstáváš tedy nejdřív na té vnitřní stránce, ale kupodivu tím vnějším osvobozováním rosteš v tom vnitřním osvobozování. Já pořád nevím, kde ti to dalo ten zdroj myšlenek, nebo když kolem sebe vidíš neúspěchy, tak z čeho mít to své *conscience*, jak on mluvil, ten Klep, to vědomí sebe, že se zároveň ustavuješ? Když by to bylo jenom nejdřív na tom vnějším osvobozování, tam přece vždycky dochází k různým zradám a nepochopením i s těma svýma souputníkama, ne?

Hejdánek:

To je s nima. Jde o to, že dochází k zradám. Zradím já? To je rozhodující. Na tom já se konstituuju. Ne jestli někdo zradí, tak tím já se nekonstituuju. Já se konstituuju, když já zradím.

Jiný hlas:

Dobře, tak ty nezradíš, ale jdeš na to vnější osvobozování a teď se tedy domníváš, že najdeš ty lidi, kteří se taky tak tážou jako ty „zradím já“, oni se konstituuju a ty s nima zároveň. A teď co když jsou to ty typičtí, kteří se mění, chameleoni, a jde taky do toho vedle tebe? Tak jestli bude to partnerství...

Hejdánek:

No nebude. Nebude, poněvadž tam nefungují vůbec v těch mravních situacích ty tvoje otázky, jako když kladeš: „No a co jestli, když si udělám řidičák a půjdu do toho auta a ožeru se, tak jestli pak se nesrazím?“. No srazíš.

Jiný hlas:

Srazíš se, když se ožerou ty druhý. Ty se neožereš, ale ožere se ten druhej vedle tebe.

Hejdánek:

No to je taky pravda, ale když ty se ožereš, tak tím spíš. Ale dobře, já беру právě jako ty, když jdeš do toho vnějšího osvobození, tak jdeš do toho vždycky ne sám se sebou, ne? no jistě, no tak proto taky to je to omezení nepřekročitelné, že prostě nemůžeš, i když máš nejlepší myšlenky, no tak musíš počítat s tím, jaký jsou ty druhý. Já tuhle si četl v *Robespierrově závěti* – já jsem neznal *Robespierra* – a on v těch závěrečných, než ho skutečně jako dekapitovali, tak on říkal: „Jo, a teď se blížeji ty, kteří nás teď smetou a nebude žádný rozdíl mezi těma, kteří poctivě tedy makaj, a mezi těma, kteří neustále zrazovali a teď se to úplně tak změní,“ i když on jistě měl toho taky dost. Tak to je ono, co je v každé situaci, na každé pozici, ať už v té dnešní církvi, v dnešních fabrikách. „No ty jsi se ozýval, no to byla jenom tvoje ctižádost, to bylo prostě jenom vysunutí, my, co jsme zrazovali, tak my jsme ti oni, kteří vlastně tu tíhu nesli, tu tíhu nesli.“ Když jsi vyskakoval...

Jiný hlas:

Já tak jako bych spíš chápal právě to vnější osvobozování *Bonhoeffera*. Že to je tak, že to není vnitřní, to je

právě vnější. Mě osvobodí někdo, kdo mě předvede, že nemusím jednat tak, jak jsem doposud jednal. To je vnější osvobození. Že nemusím jednat tak, jak jsem doposud jednal, nemusím vycházet z toho, že se nic nesmí a že se nemůžu ozvat, a teď mi to někdo předvede. Tím mě nijak intelektuálně nepozdvihne, ale vnější mě osvobodí. Já to vidím, že on se odváží.

Hejdánek:

No.

Jiný hlas:

A teď ještě kdyby si provedl, jak se ti otvírá ta vnitřní svoboda.

Hejdánek:

Vnitřní svoboda vždycky je spojená s tou pravdou. Nebo s ryzí nepředmětností. Tudiž chápu, že *Bonhoeffer* umíral ve vnitřní svobodě, že přes celej ten zápas jeho, že i v tom zmarnění toho svýho boje on dává přímo, bych řekl, ty pojmy: *Not, Leiden, Tod, Tat*. Takhle má *Tat* – on to má v nějakým takovým tom svým *kreditu* konečným, co otiskli ty Němci, jak se mi to dostalo, jak vychází: i smrt je velký osvobození, i to utrpení je. Tak to takhle jako on předváděl. Já bych si to musel přecíst, kde on má tu vnitřní svobodu právě i v těchle mezních situacích. Bereš to taky v těchle mezních situacích?

Jiný hlas:

Já nevím přesně teď, o čem je řeč. Myslím ten průběh a to jeho konce. Tohle říká z roku 43, 44? On umírá v 45. roce. Jestli právě ten *Bonhoeffer* pak už, to zatčení a podobně, jestli on, myslíš, že provedl na sobě ten celej postup s tím vnějším a vnitřním osvobozováním?

Jiný hlas:

Byl popraven 9. dubna 45.

Jiný hlas:

45. Tak dobře, tak kdy byl ten atentát? Atentát byl v 44. roce. Toto teprve, nebo 43. Ve 44. Ve 44. a to se pak urychlilo. Ve 44., tak tohle když píše v 43. roce o tý hlouposti, tak to ještě žije furt dva roky. Ale víš, já nevím teda, na co se ptáš.

Hejdánek:

Pokud jde o něj, tak my do něj nemůžeme vniknout, jak to s ním bylo. Tady jde o to jediné posoudit, co tady říká myšlenkově.

Jiný hlas:

No, ale tu činnost, kterou on dělal, jak říkáš, když byl ve Švédsku nebo s kým on se spřáhnul, tam s těma generálama proti Německu, jak dělal ten odboj. On jezdil, já myslím, za války ještě jezdil do ciziny. V Anglii byl, ve Švédsku byla nějaká spojka. Ta činnost, víš, kterou on tedy vykonal v té *Bekennende Kirche*...

Hejdánek:

Vnitřní osvobození se těžko dá líčit, protože zvenčí prostě to je otázka prožitku, zážitku, nebo jak – já to strašně subjektivizuju takhle, když to řeknu. Já nevím, jak by se to správně... Prostě to je událost, kterou člověk zaznamená a jenom tak jako náznakově o ní může něco říct. Tady zase nejde o ten zážitek toho vnitřního osvobození. Tady jde o to, co se tím míní. Mluvíme o myšlenkách. Tedy míní se tím to, že člověk, aniž by – teď mluvím trochu v rozporu s ním – aniž by se jeho situace zlepšila, dokonce i tehdy, když se jeho situace zhorší, čili že to nesouvisí takto, že může svou novou situaci, třeba i zhoršenou, nebo aspoň nezlepšenou, že může přijmout s jakýmsi ulehčením. A s tím ulehčením přijme tu situaci nikoliv tehdy, když rezignuje, nýbrž tehdy, když se postaví na správný základ nebo na správné místo. Vnitřní osvobození spočívá po mém soudu v tom [nesrozumitelné] interpretovat. Já dneska jsem hlavně vyložil to *Bonhoeffera*. Já ho celého neberu. Mé zkušenosti jsou poněkud jiné.

Já jsem to jednou napsal, špatně se to citovalo, je to někdy až trapné se k tomu vracet, nicméně prosím za prominutí, že to připomenu. Já jsem zažil ten pocit osvobození tři dny po zatčení, nebo po čtyřech dnech možná, když už přestaly ty celonoční výslechy a kdy jsem se z toho blázince nějak mohl trochu vytrhnout a nahlédnout tu situaci, a najednou jsem se cítil strašně dobře.

Protože celou dobu předtím jsem pořád měl v sobě takovou vnitřní lhostejnost a takovou nespokojenost

se sebou a s věcmi a teď pořád se s někým něco dělo a pořád byl někdo zavíraný a vyhazovaný a teď už se mi to teda zadíralo a já pořád nic nedělám.

Toto je ta nějaká taková vnitřně jsem byl sevřený touhle situací. A ve chvíli, kdy jsem se octl v situaci, kdy najednou bylo všechno jasné, tak jsem to cítil jako úlevu. Bylo to falešné? Já nevím, byla to jednou provždy úleva a já od té doby v podstatě mám takový dojem, že se stalo něco, co já jsem si vlastně nezavinil, nezapříčinil, nebylo to mé rozhodnutí, spadl jsem do toho nevím jak, a bylo to strašně užitečné, strašně dobré. Čili v čem bylo to osvobození vnitřní? Ne ve vnějším osvobození, naopak, já jsem zažil to vnitřní osvobození ve chvíli, kdy mě lochčili.

Jiný hlas: Ano, ano, ano. A tam tedy neintervenovalo to vnější osvobození. Ty nevíš, jak jsi do toho spadl dobře.

Hejdánek: No jenomže to je zdánlivé. Tady jsi musel něco činit. Fakticky, já jsem tenkrát nedělal předtím nic pořádně, kdežto tady já jsem několik dní bojoval s těmi vyšetřovateli. A to je sice vyčerpávající, ale velmi uspokojivé. Najednou já jsem se cítil, že za něco bojuju, že o něco zápasím. Já mám dojem, že to je ono. Já jsem najednou cítil, že jsem na správném místě. To jest ve chvíli, kdy jsem byl konfrontován konkrétně, ne jen tak pod všeobecným tlakem, ale konkrétně konfrontován s určitými lidmi, kteří jednali určitým způsobem, tak najednou jsem jako kdybych se vykuklil a už nikdy nemůžu do té kukly vlézt zpátky, už je ze mě jednou motýl.

Jiný hlas: No je to trochu jinak, než on to líčí. A vracím se k tomu Löwithovi, ještě tys mu tam položil otázku, on říká, že křesťanský život, ty skutečnosti nebo ty každodennosti zachovávají distanci od světa nebo čeho. A ty jsi říkal: ne, filosofie zakládá novou skutečnost, nezůstává v distanci. Tak tohle se domníváš i provést tady v tom tvém vnitřním osvobození? Jako tedy když na to nahlédneš filosoficky ještě, jestli ta tvoje pozice v té nové skutečnosti, nebo že jsi založil tu novou skutečnost, že jsi v té situaci tedy provedl s těmi vyšetřovateli ten souboj, ale byl jsi na tu distanci od nich? To už je moje konstrukce, ale on se od tebe lišil, a to jestli on mluvil právě o *die Sprache des Glaubens* a ty jsi mluvil o *die Sprache der Philosophie*.

Hejdánek: Já to tak nevnímám.

Jiný hlas: Tak ne, teď jak jsi to předvedl, jak jsi tam měl ten boj a jak jsi nakonec po těch třech dnech pocítil to vnitřní osvobození, jestli také to tvé myšlení filosofické – to jistě, ono se neodděluje křesťanské a filosofické, to se nedomnívám – ale to tvé krédo v té tvé filosofii, jestli se tam projevilo, že tedy mířilo přímo do té situace a že jsi nešel na distanc. Někdo by třeba mlčel nebo by vůbec, ačkoli to by mohlo být taky, to by se tak nedalo. No dobře, tak tohle je provedení.

Ještě u *Bonhoeffera* poznámku, to souvisí, není lepšího příkladu možná takového transparentního, než je antisemitismus. Tam vidíš to propojení podivně mocnářské. Existuje antisemitismus ve všem, ale pak jsou ty typy, co se s nimi bavíš celý večer o všem, co jsou neobyčejně sečtělí, ale najednou zjistíš, že vrchol toho názoru, světonázoru je ten, že za všechno můžou ti židi, kteří s tím hýbou. Židobolševismus. Najednou člověk má pocit celý večer, že se baví s někým velice rozumným, a najednou to z něj vyleze a najednou vidíš, že on to není tak, že by byl jinak chytrý a jenom měl tuhletu, jako někdo nesnáší komáry, tak on nesnáší židy – najednou si dáš-li pozor, tak vidíš, že je to vadné všechno, co říkal. Pak zjistíš všechno. A není to relaxace jenom, že řekne: a tak je to všechno židovské, nebo že ženské jsou kurvy. Možná u nějakých právě takových ventilů, u takových jsi to slyšel od táty, že to jsou všechno židi, vy židobolševici nějakí, tak to jo, tam je to jenom tupec a neví vůbec. Ale já jsem se potkal s několika prokoumanými takovými. To jsem si všiml u teologů takových bystrých, a potom je to už někdy úplně evidentně nepředmětná víra, protože už ani argumenty nemá, když se do toho pustíš konečně se hádat s antisemitou. To jsem nikdy nedělal rád, ale když už jsem někde to považoval za důležité si s ním o tom pohádat, se ukázalo, že nemá argumenty.

Hejdánek: a přesto tam zůstává to přesvědčení, že za tím vším...

Jiný hlas: Takže program proti této hlouposti je tedy bezesporu osvobození, osvobození vnější, osvobození vnitřní. Musíte postupovat a tedy nepřesvědčovat ty hlupáky, osvobozovat je. Takže kdybys

seděl proti množství hlupáků, přesvědčování nepomáhá a teď je začal nějakým modelem, že bys jim říkal něco jiného...

Hejdánek: Mimochodem, sami hlupáci přesvědčují a mají vždycky argumenty takové hodně pádné. Jestli sis toho všiml, když jde právě v takovýchhle otázkách etických.

Jiný hlas: Ano.

Hejdánek: Tak po mně argumenty. To je takové jednoduché. Zejména takové evidentní, jakože nemůže být shnilé jablko vedle zdravých, protože to shnilé se neuzdraví od těch, ale naopak.

To jsou, ti patří podle těch čtyřech fenoménů právě k těm hlupákům, kteří tak strašně na ten svůj idiotský názor vyplývají strašně moc intelektuální síly, aby si ho udrželi.